

NACRT PROGRAMA SRPSKIH POLITIČARA

(Čerević, 1878.)

Na sastanku srpskih političara iz istočnih dijelova banske Hrvatske u Čereviću 26. srpnja 1878. osnovan je Središnji odbor radi nadolazećih izbora za Hrvatski sabor. Od tada politički predstavnici Srba mijenjaju taktiku: napuštaju oporbu i trajnije se vežu uz vladajuće strukture, ostvarujući interese svoje etničke zajednice.

I

Kao postojeća potreba u zemlji da se zastupa autonomija crkve i škole; prema tome imala bi se zastupati i autonomija srpske crkve i škole.

II

Nikom nije nepoznata ona živa želja naroda, da se vojnička krajina što pre sa materom zemljom spoji.

III

Iskustvo je pokazalo, da bi od velike koristi za zemlju bilo, da se normira zakonom izrečena odgovornost zemaljske vlade.

IV

Praksa izdavanja revizijom postojeće nagodbe utanačene percentualne kvote i obračunavanje iste pokazuje nedostatke na štetu ovih kraljevina, što bi valjalo ispraviti.

V

Uprava zemaljska pokazala je u praksi neke nedostatke koje bi valjalo ispraviti.

Izvor:
Zastava,
"Izveštaj sa
čerevičke
konferencije",
Novi Sad,
16 (28) 7.
1878.

Preuzeto iz: Mato Artuković, *Ideologija srpsko-hrvatskih sporova (Srbobran 1884.-1902.)*, Zagreb, 1991., str. 8.

Na slici:
Vasa
Đurđević

PROGRAM SRPSKE STRANKE NA PRIMORJU

(Zadar, 1880.)

Nakon sukoba između hrvatske većine i srpske manjine u Narodnoj stranci dolazi do prekida međusobne suradnje, koji je završio osnivanjem Srpske stranke na području Dalmacije ("od Boke do Bukovine"). Još prije pokretanja te stranke srpski su političari istaknuli svoje zahtjeve u njihovom glasilu *Srpski List*. Pod vodstvom Save Bjelanovića (1850.-1897.) pristaše Srpske stranke su 1883. prekinule suradnju s Hrvatima i u Pokrajinskom saboru, unutar kojega su osnovali Srpski klub.

Pristupamo dragovoljno i odlučno na povjereni nam politički rad, na izdavanje srpskoga lista, dubokijem uvjerenjem, da ćemo tijekom namiriti davnašnju našu narodnu oskudicu. Kao što se u razvitku uljudnosti pokazuju nove potrebe, tako se traže i nalaze nova sredstva, da se namire. Novinarstvo je danas vrlo moćno sredstvo, kojim se narodni interesi i potrebe ističu i raspravljaju. Ono prima nove misli, u koje se uvijaju nove potrebe; iznosi ih na javnost i zastupa, da savlada protivnosti, što postojeće stanje i staro pokoljenje stavlja protiv novijeh ideja, po nekoj naravnoj navadi.

Naš list, imajući zastupati želje naroda srpskoga na Primorju, neće iznašati novijeh težnja ni novijeh misli, nego će tražiti, da se i na njegov narod uporave ona nova u izobraženom svijetu opće primljena načela slobode i pravice, da i srpski narod bude učesnikom stečevina današnjeg prosvjetljenog vremena. Zastupajući u tome pravcu njegove interese, mi ćemo samo produljiti onaj rad oko uzdržanja

Na slici:
Sava
Bjelanović

svoje narodnosti, – dakako na ovom novom polju, što nam ga je današnje vrijeme otvorilo – viteški rad, kojijem su se i Srbi na Primorju u svako doba odlikovali.

Ovijeh nazora držeći se, srpski organ na Primorju opravdan je i potrebit u svako doba, da bi tijekom slobodno mogli preći na razlaganje njegova programa. Ali, takve su današnje naše okolnosti, da mi ne možemo premućati glavni uzrok, što nas je naveo, da ga baš sada pokrećemo. I ako preko volje, obazrećemo se na razvitak našijeh odnošaja u pokrajini, da tijekom pređemo na zadatak našega lista i istaknemo načela, koja će ga rukovoditi.

Kad se u nas ustavnom slobodom stao buditi politički život, skoćili su Srbi jednodušno na odbranu narodnijeh pravica; nijesu žalili žrtve nikakve, da tuđoj samovolji odole i narodni značaj podignu. U hvativ se s braćom Hrvatima u jedno kolo, sklopiše srpsko-hrvatsku zajednicu na žalost općijeh protivnika, a na uzor svojoj braći Slovenima. Onda se srpsko rodoljublje u zvijezde kovalo i bilo je mjesta srpskoj narodnosti u Dalmaciji.

Ustrajnom borbom stekao je naš narod uvažjenja i dođe čas, da je mogao – i ako ne potpuno, a ono barem djelomično – uživati plodove svojijeh trudova. I baš tada počela se poricati važnost Srpstvu i propovijedati, da nema u Dalmaciji Srba, ili da se jedino, kao gosti, pretrpjati mogu.

Tiho i obzirno, ali promišljenijem i iz daleka osnovanijem planom počelo se potkopavati pod srpsku narodnost.

Uviđajući, da take osnove nose njima u prvom redu pogibao, ali u potonje i općoj našoj domovini, a s druge štujući svrhu svega slogu i uzajamnost, Srbi su se pred izazivanjem uklanjali. Da razdor ne bi pomeo sve uspjehe, nego da se narodno djelo dovrši, oni su se ogranićavali da napadaje javnijem protestima odbiju, a privatnijem izjavama nagovore narodne prvake, ne bi li razdor u samom zaćetku zatrli. Mi smo bili snošljivi u tvrdoj nadi, da će svijest pomesti mračne planove, da će se sloga između braće ponoviti, i očekivali smo da se obistine glasovi – pusti na žalost – o novom slobodoumnom i nezavisnom organu, koji je imao prije svega gojiti uzajamnost srpsko-hrvatsku, što je bila želja mnogijeh rodoljuba, a osobito naše ponosne omladine. Ako se naše želje ne ispuniše, krivi nijesmo, i savjest nas tješ, da smo učinili, što nam je rodoljubno srce kazivalo. Ne postigosmo, da se srpska narodnost prizna i da se podigne zastava srpsko-hrvatske zajednice; ali bar okoristili smo se, što smo se bolje upoznali i što su se pojmovi prilićno razbistrili.

U vrlo neugodnom položaju nalazeći se, Srbi su od skoro prinuđeni bili da samostalno djelovati stanu. I baš tom prilikom kazalo nam se, da Srba u Dalmaciji ima, dakako ali sa državnog i narodnog gledišta da nema narodnosti srpske, da ima vjerskijeh ili genetićkijeh Srba, ali ne u smislu političko-narodnom. Ove nesnošljive, uprav turske teorije državne, – po kojijema nama je samo slobodno nazivati se kako hoćemo, – mogli bi prosto istaknuti svijetu, kao sramotu devetnajestog vijeka i poricanje temeljnijeh zakona naše carevine. Ali kad promislimo: kako se iste teorije propovijedaju i zastupaju, kako se knjigom i novinom kroz neuki puk provlaće, vidimo da u njima ima opasnosti za naš narod, koju mi svakako uklanjati imamo.

Prama oćitom napadanju, popustljivost s naše strane ne bi se danas mogla opravdati, nego bi se teško sagriješili o svoju narodnost, kad bi skrštenijeh ruku gledali, kako se na

Primorju srpsko ime nijeće. Dužnost nam je, dakle, ustati na odbranu tog dičnog imena i naše narodnosti, u čemu najpreče uspjeti možemo našijem organom, koga evo pokrećemo. Prvi dakle i poglaviti zadatak našega lista ima biti odbijanje napadaja i odbrana Srpstva u opće, a osobito na Primorju, ima biti buđenje i njegovanje srpske svijesti, da našoj narodnosti u Dalmaciji stečemo narodne i političke važnosti, – i sve to u zakonskijem granicama. Temeljni zakoni naše carevine daju svakoj narodnosti u državi jednaka prava, svakoj narodnosti jamče neporecivo prava na uzdržanje i njegovanje svoje narodnosti. Neka je i nama prosto na zakonitu osnovu stati, i s nje braniti prava naše narodnosti i za njezin se razvitak starati.

[...]

S ovoga naravno imamo preći na vrlo važno pitanje, što nas živo zanima. Mislimo na sjedinjenje naše pokrajine sa Hrvatskom i Slavonijom, ili, kako se danas kaže, na ujedinijenje Hrvatske Kraljevine. Nekadanji naši uzori i težnje već su nam opredijelili stanovište, koje u tome pitanju zauzeti imamo. Kad se obazremo na današnje događaje, kojijema smo očevici; kad promislimo na namjere, koje bi se u istinu izvršiti imale na narodnosti srpskoj na Primorju, u slučaju zakonitog i faktičkog sjedinjenja, mi ne možemo sjedinjenje tražiti, nego mu protivni biti. Po narodnom načelu, koga ćemo se vjerno držati, mi smo upućeni da tražimo zajednicu one naše braće u našoj državi, koja su nam po položaju i po krvi najbliži. Ali ovo isto načelo nalaže nam, da se u prvom redu za svoj opstanak narodni brinemo. I zato, radi nebratskog i uprav neprijateljskog postupanja Hrvata i s ovu i s onu stranu Velebita, a obzirom na današnje držanje naše vlade u ovoj polovini naše države, koja se pokazuje voljna da ravnopravnost sviju narodnosti izvede, mi težnje za sjedinjenjem nećemo podupirati, nego ih najodlučnije odbijati. Uz načelno stanovište, s koga sjedinjenje odbijamo, paziti imamo na naše stanje u pokrajini s jedne, a s druge i na žalosni državni položaj Hrvatske i Slavonije. Kad bi se sve ove okolnosti izmijenile i bolje prilike nastupile, onda bismo tek mogli zauzeti u tom pitanju drugo stanovište. Našijem političkijem i književnijem člancima raspravljaćemo opširnije istaknuto pitanje, pretresaćemo i sve druge slučajne predmete, koji se na ovo odnosili budu. Biće pak zadatak našeg lista, da se stara za narodni razvitak Srba u Hrvatskoj i Slavoniji, kao i u Dalmaciji, kako bi pospješnije radili oko obezbjeđenja budućnosti srpskog življa u svijem pokrajinama.

Uza svoju nećemo i ne smijemo zaboraviti slavensku braću, u čijoj snazi i mi svoju crpimo. Dužnost će biti naša, da se obziremo na razvitak odnašaja u slavenskom svijetu, da najvećim saučešćem pratimo svaki važni događaj u Slavenstvu. Po državnom našem položaju, stojeći u tijesnoj svezi sa Slovenima u Austro-Ugarskoj monarhiji, i dijeleći s njima istu sudbinu i u dobru i u zlu, mi ćemo podupirati onaj politički pravac, koji slavenskijem interesima najbolje odgovarati bude i koji će najbolje ujamčiti pravice slavenskijeh naroda. Po samoj važnosti srpskoga naroda na slavenskom jugu, kao i po krvnoj svezi, pazićemo na događaje u srpskijem zemljama, da i našijem glasom pomognemo narodnom napretku.

Zato i sudbina obližnijih zaposjednutijeh zemalja duboko nam u srcu leži. Najbliža braća, i živeci u neprekidnom općenju, dužnost nam je, da našu pažnju obratimo na na-

rod u Bosni i Hercegovini, da našijem listom pomažemo da se blagostanje duševno i stvarno u njima podigne. Još nam više na srcu ima biti njihovo narodno biće, što je sa njihovijem i naše skupčano, i po tome i mi moramo nastojati, da se svijest i onog srpskog naroda – stoljetnijem zulumima pritisnuta, ali ipak sačuvana u običaju, jeziku i narodnom osjećanju – buditi i krijepiti stane. Kako smo po položaju blizi i kao nam je sudbina tijesno skupčana, tako i istovjetna opasnost prijeti našem narodu u onijem krajevima, te se i mi postarati imamo, da svaki slični slučaj bilježimo i na oku imamo, i da svaki pokušaj neprijateljski odbijemo. Mi se još nadamo, da naša monarhija neće dopuštati, a kamo li pomagati pokušaje naperene na srpsko ime, čim bi se nevolje onog vrlo izmučenog naroda u beskrajnost protezale, nego da će duševno izvršiti djelo umirenja i uvođenja reforma, što joj je Evropa povjerila na Berlinskom kongresu. Mi se nadamo, da će naša monarhija uzeti u obzir potrebe i želje našeg naroda u Bosni i Hercegovini, da će im zadovoljiti, i na taj način steći priznanje narodno. U tome pravcu mi ćemo našijem listom pomagati da se uvedu sve reforme, što će biti na sreću naše braće u Bosni i Hercegovini, a nerazmišljene i neizvedive planove pobijaćemo, uvijek trijezno i razložno. To moramo činiti i kao jednokrvna braća onoga naroda, i kao austrijski građani, imajući na srcu ugled i velesilski položaj naše monarhije.

[...]

Preuzeto iz: Vasilije Krestić – Radoš Ljušić, *Programi i statuti srpskih političkih stranaka do 1918. godine*, Beograd, 1991., str. 95.

PROGRAM SRPSKOG SAMOSTALNOG KLUBA

(s. 1., 1883.)

Nakon ukinuća Vojne krajine i njezinog povratka u sastav banske Hrvatske održani su na tome području saborski izbori (1883.), koji su osigurali veći broj mandata (17) srpskim političarima. Srpski zastupnici osnivaju Srpski samostalni klub koji je bio usko povezan sa saborskim klubom "unionističke" Narodne stranke. Prvi predsjednik Kluba bio je Jovan Subotić (1817.-1886.). Lojalnost srpskoga Kluba banu Khuenu izazvala je trajne sukobe s hrvatskom oporbom, koja je u ponašanju srpskih zastupnika vidjela neodgovorno ponašanje prema vlastitoj domovini.

Srpski poslanici na saboru kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije drže za svoju dužnost i zadatak, da radom svojim osiguraju slobodan razvitak srpskog naroda živećeg u Hrvatskoj i Slavoniji i da teže ostvariti na uzajamnosti, međusobnom štovanju i poverenju utemeljeni sporazum s narodom hrvatskim, kako bi u bratskoj slozi prionuli oko boljitka i napretka svoje zajedničke domovine.

Prema tome radiće Srbi oko toga, da se narodu našem zakonom prizna ime srpsko, da mu se netaknutom očuva narodno-crkvena avtonomija, da se postojeći zakon o narodnim školama tako izmeni, kako će biti mogućan opstanak najvišim reškriptom zajamčenih srpskih avtonomnih škola, da se prizna u zaključku sabora od g. 1867. već izrečena ravnopravnost ćirilice s latinicom i da se u zemaljskom proračunu sarazmerna svota određuje na srpske crkvene i prosvetne potrebe ovoj domovini.

Izvor:
"Politički
pregled",
Zastava,
Novi Sad,
br. 193,
20. prosinca
1883.
(1. siječnja
1884.)

Na slici:
*Jovan
Subotić*

Konačno drže Srbi poslanici, da oni na napretku ove zemlje i blagostanju naroda s uspehom raditi mogu samo, ako stoje na nagodbi, sklopljenoj između kraljevine Hrvatske i Slavonije i kraljevine Ugarske kao državnom temelju ovih kraljevina.

Uzimajući međusobnu solidarnost kao jedino sredstvo za uspešno vršenje ovog sebi postavljenog zadatka, obrazuju Srbi poslanici "Srpski samostalni klub".

Preuzeto iz: Vasilije Krestić – Radoš Ljušić, *Programi i statuti srpskih političkih stranaka do 1918. godine*, Beograd, 1991., str. 149.

PROGRAM SRPSKOG KLUBA

(s. 1., 1901.)

Srpski klub je bio okupljalište srpskih zastupnika u Saboru, koji su držali oko četvrtinu zastupničkih mandata. Njegovi članovi su disciplinirano podupirali vladu bana Khuena sve do kraja njegova banovanja (1903.). Zauzvrat su dobili istaknuta mjesta u zemaljskoj upravi te ispunjenje velikog dijela etničkih i vjerskih zahtjeva Srba u banskoj Hrvatskoj. Pristajanje srpskih političkih predstavnika uz bana pridonijelo je radikalizaciji odnosa s hrvatskom oporobom, koja nije odobravala srpsku podršku nagodbenom programu i izostanak spremnosti na podržavanje ideje hrvatskoga državnog prava.

a.

Da se kraljevinama Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji nagodom zajemčena prava u cjelini svojoj neokrnjena očuvaju.

b.

Da se osigura trajan i slobodan razvitak, te materijalan i kulturna napredak naroda hrvatskog i srpskog u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji.

v.

Da se sloga i iskren sporazum među Srbima i Hrvatima razvije i učvrsti, te da oba narodna imena jednako i svestrano priznata budu.

g.

Da se slobodan i pravilan razvitak srpske narodne crkvene autonomije očuva, a naročito, da se na srpskom narodno-crkvenom saboru donesene i po Nj. Veličanstvu kralju sankcionirane zakonske norme svestrano uvažuju i izvršuju.

Izvor:
Srbobran,
Zagreb,
br. 249, 1901.

Na slici:
Svetožar
Kušević

d.

Da se srpska narodna zastava kao simbol srpskog narodnocrkvenog života legalnim putem priznade.

đ.

Da se ravnopravnost ćirilice kako kod zemaljskih autonomnih, tako i kod zajedničkih ureda na teritoriji kraljevina Hrvatske i Slavonije provede.

e.

Da se imenu srpskog naroda i jezika u zakonima i naredbama dostojno uvaženje dade.

ž.

Da se provedba srpskog autonomnog školskog zakona omogući.

z.

Da se iz zemaljskih sredstava razmjerna dotacija srpskim narodno-crkvenim oblastima za srpske crkvene i prosvjetne cijeli izdaje.

i.

Da se na temelju ravnopravnosti i slobode savjesti interkonfesionalni odnošaji uredi.

Preuzeto iz: Vasilije Krestić – Radoš Ljušić, *Programi i statuti srpskih političkih stranaka do 1918. godine*, Beograd, 1991., str. 229.

PROGLAS
 Stari Dubrovčani steškoše dugijem tijekom vremena dragocjeno iskustvo, iz koga su crpli sjajne plodove, presudne za budućnost našega naroda. Njihovi nasljednici, prekaljeni razlikama zgodâ, dodali su iskustvu iskustvo. Na temelju te stečevine odlučilo se je pokretanje u Dubrovniku lista za nauku i književnost.

DUBROVNIK

Pretpostavljajući
 da je za obavljanje ovog posla potrebno imati određene sposobnosti, a da se za njih mogu pronaći ljudi, koji su za ovaj posao najprikladniji, odlučilo se je pokretanje ovog lista.

Izlaz: svake Nedjelje. Urednik: Dubrovačka Štamparija A. Jovanović.

ПРОГЛАС
 Stari Dubrovčani steškoše dugijem tijekom vremena dragocjeno iskustvo, iz koga su crpli sjajne plodove, presudne za budućnost našega naroda. Njihovi nasljednici, prekaljeni razlikama zgodâ, dodali su iskustvu iskustvo. Na temelju te stečevine odlučilo se je pokretanje u Dubrovniku lista za nauku i književnost.

PROGLAS
 Stari Dubrovčani steškoše dugijem tijekom vremena dragocjeno iskustvo, iz koga su crpli sjajne plodove, presudne za budućnost našega naroda. Njihovi nasljednici, prekaljeni razlikama zgodâ, dodali su iskustvu iskustvo. Na temelju te stečevine odlučilo se je pokretanje u Dubrovniku lista za nauku i književnost.

PROGLAS

Skupina dubrovačkih "srbo-katolika" (Dubrovnik, 1901.)

"Srbo-katolička" skupina počela je graditi na značenju nakon 1899., kada je koalicija pravaša i narodnjaka oborila dotadašnju općinsku vlast. Radi širenja utjecaja "srbo-katolici" su odlučili pokrenuti *Srđ* (neredovito izlazio do 1908.), novi list za promicanje srpske nacionalne ideologije.

Stari Dubrovčani steškoše dugijem tijekom vremena dragocjeno iskustvo, iz koga su crpli sjajne plodove, presudne za budućnost našega naroda. Njihovi nasljednici, prekaljeni razlikama zgodâ, dodali su iskustvu iskustvo.

Na temelju te stečevine odlučilo se je pokretanje u Dubrovniku lista za nauku i književnost.

Po zaključku sastanka, u kome se izmijeniše misli o programu, list će se zvati *Srđ*. Na podanku ovoga brda odnjivio se i cvao je Dubrovnik za tisuću godina svoje slavne historije.

Dubrovnik, koji je za tamne balkanske noći čuvao žižak srpske prosvjete prekaljene latinskijem humanizmom; i koji se kao nezavisna država i kao književna republika svoje vrste, nije nikada odrekao zajednice sa srpskijem zalegjem na Balkanima – kako to utvrđuju i politički i književni spomenici njegovijeh arhiva – zastupao je u vijeku već minulomu, i onako rascaren i obezglavljen, pravac umjerenosti i širokoga humanizma u preporodu srpske knjige. "Zabavnik Štionice Dubrovačke"*, u kome birani umovi s ove strane Neretve

Izvor:
Dubrovnik,
 Dubrovnik,
 br. 52,
 29. prosinca
 1901.

* Godišnjak *Zabavnik Štionice Dubrovačke* izašao je u pet godišta. Izlazio je neredovito u razdoblju od 1867. do 1885. godine. Izražavao je gledišta Narodne stranke i uprave "narodnjačke" čitaonice u Dubrovniku. (op. priv.)

Na slici:
 naslovnica
 izvora

zastupahu znatnu epohu naše književnosti, pa pozniiji “Slovinac”*, dvije su lijepe stranice Dubrovačkoga umnoga života, koje se ne će oteti od njega.

Nadahnut ovijem ugledima, *Srgj* će nastojati da iznese svijetu na vidik plodove srpske knjige poglavito primorske, koja za ovijeh decenija žestoke političke borbe nije u opće imala ni vremena, a ni prigode da iznese svoje radove na božje vidjelo.

Naš će *Srgj* nastojati da odgovori ovome pozivu i ovoj potrebi. Po njemu ima da se na naučnom i književnom polju ponovno začuje glas Dubrovnika, a s njim i primorskoga Srpstva. Njegove su stranice otvorene svima Dubrovčanima, svima Srbima, pa i brackijem plemenima na jugu, a ne traži drugo nego jednu misao vodilju, kojom su njegovi osnivači zadahnuti:

Misao srpskoga književnoga jedinstva na osnovi zdravoga razvitka narodnijeh sila, koje je naš besmrtni Vuk na vidik iznio i objavio.

A tome razvitku ne će smetati, nego će ga dapače popuniti i ojačati, gajenje onoga humanizma, o kome je veliki franceski mislilac rekao, da “nalik na ognjeni stup, koji vođaše Mojsiju, prati čovjeka na zemaljskomu putu, grijući ga svojim plamenom, obasjavajući ga svojim zdrakama”.

Ovaj Dubrovački glasnik, treći u novije vrijeme, kitiće se i jednijem i drugijem pismom, kojim Srbi pišu, i ako je uvjeren da je azbuka slovenskoga Apostola Ćirila jedino pismo *narodno*, a ovo mu je narodno obilježje priznavala i Dubrovačka država, dopisujući ćirilovskim pismenima sa susjednijem jednokrvnijem vladarima. Ali, kako Ljudevit Gaj pjeva:

Dvostruka azbuka
Lijeva, desna ruka,
Muka, al' nauka.

Pa kako se naš narod na primorju, silom prilikâ i tijekom vremena, priučio na latinsku azbuku, dvostruka će azbuka biti dojsta nauka, jer ako slova dijele, duh ujedinjuje i spasava.

Bez svake vjerske strasti, *Srgj* će nastojati da sve svetinje Srpskoga naroda jednakijem poštovanjem pazi. Ne zaboravljajući da je Srpstvo u tri vjere razdijeljeno držaće se najšire vjerske snošljivosti i zdrava liberalizma.

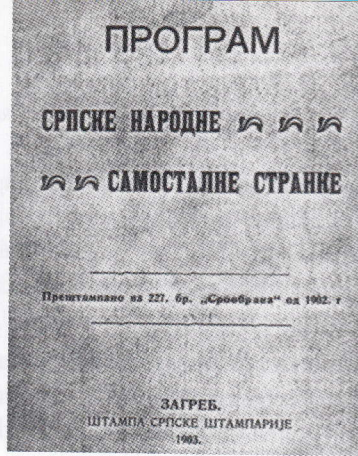
Mnogi su odlični književnici obećali *Srgju* saradništvo. Pomoću tjih sila po načelima gore u kratko nacrtanijem *Srgj* stupa u život s nove godine 1902. s tvrdijem uvjerenjem, da će uspjeti imenom ovoga brda, oko kojega su srpske vile, za usudne duge pomrčine Balkanskoga svijeta, vodile skladno kolo narodne prosvjete; i nada se da će mnogo godina pronositi svoj glas po našijem zemljama, gdje jednako traje odjek pregalaštva, književne i državne slave grada Dubrovnika.

U Dubrovniku o Božiću 1901.

Antun Fabris
vlasnik i urednik

prof. Luka Zore
glavni saradnik

* časopis *Slovinac* (Dubrovnik, 1878.-1884.) – *op. prir.*

PROGRAM SRPSKE NARODNE SAMOSTALNE STRANKE

(Zagreb, 1902.)

Konferencija Srpske narodne samostalne stranke usvojila je u Zagrebu 1902. program, nazivajući ga revidiranim, jer je riječ o prestiliziranom programu stranke koji je nastao u lipnju 1887. na predizbornoj konferenciji u Srijemskim Karlovcima. Taj je program vrijedio do svibnja 1901., kada ga je središnji odbor stranke odlučio iznova formulirati. Od 1903. godine sve istaknutiju ulogu u stranci preuzima Svetozar Pribičević, koji je u političkoj akciji spajao posebne interese srpske etničke zajednice s ustavnim položajem banke Hrvatske unutar dualistički uređene Monarhije.

I

1. Smatrajući srpski narod sasvim ravnopravnim sa hrvatskim narodom, srpska samostalna stranka zastupaće i braniće srpsku narodnu individualnost i pravo srpskog naroda kao naroda na avtonomiju naše srpske pravoslavne crkve i škole na istorijskom temelju, dakle sa pravom slobodnoga u tome zvaničenja, upravljanja i raspolaganja pod jednim ograničenjem vrhovnoga nadzora krune.
2. Srpska samostalna stranka tražiće prema načelu ravnopravnosti priznanje srpskog naroda u trojednoj kraljevini, i prema tome da se u svakom unutrašnjem zakonu, naredbi ili drugom važnom činu, gdje je riječ o narodu kraljevina Hrvatske i Slavonije ili o njegovu jeziku, dostojno uvaži ime i jezik i srpskog naroda.
3. Srpska samostalna stranka zahtijeva, da se uspostavi pravo srpskoga naroda na avtonomiju u školi, i nadležnosti srpskog narodno-

Izvor:
*Program
Srpske
narodne
samostalne
stranke,
Zagreb, 1903.*

Na slici:
*naslovnica
izvora*

-crkvenog sabora i postavljenih po njemu školskih organa, a prema tome da se sadašnji zemaljski školski zakon preinači u tom pravcu, da ne bude u opreci sa našim avtonomnim školskim uredbama i da se Srbi oslobode dužnosti prilaganja na komunalne škole, a zemlja i općina da budu dužne srazmjerno doprinositi na izdržavanje srpske narodne vjeroispovjedne škole kao i na komunalne.

4. Traži zakonom ujemčenu ravnopravnost pravoslavne vjeroispovesti s rimokatoličkom; da se naša vjeroispovest naziva istočno-pravoslavnom, a ovopredjelna crkva naša srpsko-pravoslavnom. Prema tome zahtijeva da se otklone sve ustanove, koje potpunoj ravnopravnosti ovih vjeroispovesti na putu stoje.

5. Prema broju stanovništva traži srazmjeran prinos iz zemaljskih izvora tako za srpske avtonomne škole, tako i za sve druge prosvjetne ustanove; osim toga zahtijeva srazmjerni, zakonom ujemčeni prinos srpskoj pravoslavnoj crkvi i njenom sveštenstvu, i to tako, da se prinos na te cijeli daje posredovanjem kompetentnih organâ narodno-crkvene avtonomije.

6. Traži da se zakonom zajemči, uredi i zaštiti neograničeno i slobodno upotrebljavanje srpske narodne zastave, kao obilježja srpske narodnosti.

7. Zahtijeva da se zakonom uredi upotrebljavanje ćirilice kao potpuno ravnopravne s latinicom u zvaničenju sviju zemaljskih avtonomnih vlasti.

II

1. U odnošajima kraljevine Hrvatske prema Ugarskoj u društvenim, prosvjetnim i humanitarnim pitanjima smatra srpska samostalna stranka interese Srba i Hrvata za sa svim istovjetne.

2. Srpska samostalna stranka priznajući kao zakon državnu, godine 1868. sklopljenu, a godine 1873. revidiranu nagodbu, koju su Ugarska i Trojednica ravnopravno ustanovile, braniće samostalnost kraljevine Hrvatske i Slavonije i težiće za proširenjem te samostalnosti zakonitom revizijom same nagodbe, naročito će pak težiti za financijskom samostalnošću njenom. Ujedno će zahtijevati da se prilikom revizije nagodbe uz hrvatski narod i jezik prizna potpuna ravnopravnost s latinicom u svima zajedničkim zvanjima na teritoriju kraljevina Hrvatske i Slavonije.

3. Sve one ustanove, koje osiguravaju prava građana, kao: nezavisnost suda, porotu, potpunu slobodu štampe, potpunu slobodu zbora i govora, reformu izbornog reda u duhu izborne slobode i opšteg prava s tajnim glasanjem po općinama i pravednom podjelom izbornih kotara, i t. d. zastupaće stranka u demokratskom duhu.

4. Srpska samostalna stranka radiće za avtonomiju općine, kotara i županije.

5. U društveno-ekonomskim pitanjima traži, da država svima silama radi na tome da se zaustavi današnje ekonomsko propadanje u zemlji; da se današnji državni nameti smanje i pravednije razrežu, a općine se oslobode od kupljenja državne poreze i svi općinari bez razlike po jednom ključu da plaćaju sve općinske i školske namete; traži, da se veća važnost polaže na podizanje naše zemljoradnje, zanatlijsva i trgovine, da se prema sadašnjem državno-pravnom stanju iz zajedničkih prihoda srazmjerna svota određuje na investicije u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji; da se zakonom odredi najmanji dio se-

ljačkog posjeda, koji je potreban za življenje, i taj dio da se zaštiti za vječita vremena od eksekutivne i dobrovoljne prodaje; traži, da se otklone uzroci iseljavanju narodnom, da se narod sačuva od kajišara, a država da se postara, da siromašan narod u času potrebe dobije shodne zarade; traži da se ekonomskim ustanovama srpskoga naroda pruži ista zakonska pogodnost, kao i zemaljskima, odnosno državnima.

6. Traži da se zakon o imovnim općinama promijeni u tom pravcu, kako bi pravoužiti-
nici kao faktički vlasnici imovnih općina imali od imovnih općina koristi, koje sada ta-
ko reći nemaju.

7. Srpska samostalna stranka radiće na osnivanju čisto srpskih privrednih, prosvjetnih i
društvenih ustanova i potpomagaće svaki smišljen rad u ovom pravcu.

8. Tražiće preko svojih zastupnika zemaljskog sabora kraljevina Hrvatske i Slavonije,
odnosno zajedničkoga sabora, potpunu ravnopravnost svih nemađarskih naroda, a po-
sebice srpskoga naroda u Ugarskoj i unapređenje prosvjetnog i ekonomskog razvitka
njihova.

9. Radiće na tome, da se spoljna politika naše monarhije, prema brojnom nadmoćju
Slovena, ne vodi u protivslovenskom duhu, i da u interesu mirnog narodnog razvitka ne
teži ni za kakvim osvajanjima, priznajući načelo: istok istočnim narodima.

Autonomni program Srpske samostalne stranke
utvrđen na konferenciji 12. (25.) marta 1902. u Zagrebu.

Srpska samostalna stranka nastojaće preko svojih poslanika na narodno-crkvenom sa-
boru:

I.

Da se pravo srpskog naroda u karlovačkoj mitropoliji, na narodno-crkvenu avtonomi-
ju priznato najvišim privilegijama i uzakonjeno osnovnim zakonima državnim i zemalj-
skim, naime: ugarskim zakonskim člancima XXVII. od 1790-91, XX. od 1848, IX. od
1868, i trojedničkim od 14. maja 1887, – očuva neokrnjeno i da se otkloni svaka doša-
dašnja, a onemoguću svaka nova povreda narodno-crkvene avtonomije i svaki nezako-
niti utjecaj državne vlasti, koji bi prisvajao sebi pravo raspolaganja u našoj avtonom-
noj upravi.

II.

Da se pri dograđivanju narodno-crkvene organizacije u duhu priznatih i postojećih av-
tonomnih uredaba očuva pravo slobodnog učešća narodnog u spoljašnjoj upravi crkve,
škole i narodnih fondova.

Prema ovom načelu nastojaće srpska samostalna stranka, da se donese naročito ured-
ba: a) o izboru mitropolita-patrijarha; b) o izboru episkopa prema načelu usvojenom
i sprovedenom u našoj narodno-crkvenoj organizaciji u pogledu izbora višeg i nižeg
klira; v) o uređenju eparhija s naročitim obzirom na to, da se izbor svešteničkih i uč-
iteljskih članova eparhijske skupštine dovede u sklad sa izbornim redom za naš narod-

no-crkveni sabor; g) o crkveno-sudskom postupku eparhijskih konzistorija i mitropolitskog savjeta.

III.

Srpska samostalna stranka nastojeće, da naš narodno-crkveni sabor poradi svojim putem, da se zakonom izjednači srpska pravoslavna crkva sa rimokatoličkom u svojim međusobnim odnosima; da se već jednom ukinu sasvim zastarele i današnjem prosvjećenom vijeku protivne naredbe donesene u smislu konkordata, koji ne postoje ni u našoj monarhiji nigdje više, nego samo u Hrvatskoj i Slavoniji, a na štetu pravoslavlja prema rimokatolicizmu.

IV.

Da se srpskom narodu povrate oduzete narodno-avtonomne škole i imanje školsko; da se omogući podizanje novih srpskih avtonomnih škola i otklone smetnje koje sprečavaju uspostavljanje prava srpskog naroda na školsku avtonomiju.

V.

Da se daje i izdaje srazmjeran prinos iz državnih odnosno zemaljskih izvora srpskim pravoslavnim crkvama, narodno-avtonomnim školama i drugim prosvjetnim ustanovama; da se zakonom zajamčeni prinos srpskoj pravoslavnoj crkvi i njenom sveštenstvu daje i izdaje posredovanjem kompetentnih organa naše narodno-crkvene avtonomije.

VI.

Da se položaj našeg sveštenstva i učiteljstva moralno i materijalno podigne i unaprijeđi. Toga radi da se donese uredba o dotaciji sveštenstva s naročitim obzirom na to, da se sveštenstvo u svima eparhijama izjednači po plati i donese mirovinska uredba za sveštenstvo i učiteljstvo preinače, i to za sveštenstvo tako, da se prema § 18. tač. 2. saborskog ustrojstva protegnu samo na disciplinu u duhovnim stranama, neograničavajući građanska i avtonomna prava sveštenika.

VII.

Da se donese uredba o dotaciji mitropolita-patrijarha i episkopa prema dostojanstvu njihovom. Suvišak narodno-crkvenih dobara, određenih za ovu dotaciju, da se upotrijebi na crkvene i narodne potrebe srpskog naroda.

VIII.

Srpska samostalna stranka nastojeće, da narodno-crkvena dobra dođu pod stalnu stručnu upravu, kako bi se istima racionalno upravljalo i prihodi njihovi tako podigli, da bi ne samo manastirskim, nego i narodno-svojtvenim potrebama što bolje služiti mogli. A ujedno, da se narodno-crkveno imanje sačuva i obezbijedi od svakog nezakonitog potraživanja i otuđivanja.

IX.

Srpska samostalna stranka naročito će nastojati, da se ne povređuje našem narodno-crkvenom saboru pravo potpuno samostalnog djelovanja, i da se sabor bez ikakve smetnje sastaje uvijek u zakonom određeno vrijeme, a vanredno po potrebi.

Srpska samostalna stranka biraće samo takve poslanike, koji usvajaju kako ovaj avtonomni, tako i cjelokupni program njen, i daje jemstva, da će ga savjesno zastupati, te očekuje od svojih poslanika, da će na narodno-crkvenom saboru kao srpska samostalna stranka sporazumno raditi sa ostalim narodnim strankama, u koliko se one sa ovdje izloženim načelima i zahtjevima slagale budu.